

XOSÉ MARÍA ÁLVAREZ BLÁZQUEZ: UNHA VOZ PROPIA E “HONRADA”

Ana Acuña

*Morrer de tanto amor de tanta entrega
á familia ós tesouros á palabra
Esquecer a dolor –patria galega–
e darche a vida que en silencio labra
(Luz Pozo Garza)*

1. INTRODUCCIÓN: A CIENCIA DE FLORECER E A ARTE DA RESISTENCIA

Queremos comezar agradecéndonos aos organizadores do congreso que nos acolle a oportunidade de seguir aprendendo sobre Xosé María Álvarez Blázquez e a posibilidade de reencontrar estudosos da súa obra que tanto nos ensinaron e compartiron.

É unha responsabilidade falar dun home que soubo “a ciencia de frolecer” como el expresou nun verso¹. Soubo –reiteramos– a ciencia de facer florecer a nosa lingua, a nosa literatura, a nosa historia..., nun momento no que non había institucións que visen por elas.

Xosé María Álvarez Blázquez coñeceu a ciencia de florecer e practicou a arte da resistencia dos dominados durante moitos anos, demasiados. Pero nin os tempos escuros nin as mil mortes pequenas e grandes que o marcaron puideron con el porque o autor tudense estivo por riba desas circunstancias vitais e das dificultades económicas².

Xosé María Álvarez Blázquez, coma tantos dominados, foi quen de aproveitar pequenas fendas dentro do poder e desenvolver rexistros públicos e ocultos para que a cultura galega non esmorecese en épocas de deserción. Velaquí a impresión que o autor tiña daquel tempo e que lle comunica, nunha entrevista, a Margarita Ledo (1980: 8):

Quedamos unha célula mínima que mantiñamos as nosas conversas, a borralla, aquel fume que foi sementeira. Esto ténsenos que recoñecer. Non temos o mérito de ser os iniciadores pero mantivémolo no oprobio, na anguria das nosas vidas truncadas mentras os nosos amigos e coñecidos da outra banda medraban e se favorecían da situación; nos contentabámonos coas migallas para mal vivir, se me permites o termo, heroicamente.

Leva razón Manuel Xestoso (2008: 24), no final do seu artigo dedicado a X. M.ª Álvarez Blázquez como “recompoñedor do puzzle cultural galego na posguerra”, en que “Ás veces, a historia e a cultura dos pobos repousan sobre persoas así.” Imprescindibles, engadiríamos nós.

Nesta ocasión non nos estenderemos na “arte de resistencia” que desenvolveu X. M.ª Álvarez Blázquez, pois imos centrarnos nunha parte pequeniña de toda a súa ciencia de

florecer: os seus primeiros poemas, quizais cando a súa voz é menos “propia” pero xa é “honrada”.

Pasada a voráxine do mes de maio, é necesario volver sobre Álvarez Blázquez e revisar os nosos propios traballos á luz de publicacións novas e decisivas para situar e coñecer a súa poesía:

Obra galega completa (Xerais, finais de 2007)

Poesías (“*Iris*”, nº 8) (facsímile, UDC, maio 2008)

Os poetas galegos (1936). *Antoloxía consultada*³ de X. Filgueira Valverde (Museo de Pontevedra/Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, agosto 2008)

E se nos inclinamos neste relatorio polos pasos iniciais do poeta débese a que na nosa anterior investigación (Acuña, 2008) non quixemos profundar na súa primeira voz por estarmos moi implicados na edición dese terceiro elemento que indicamos como novidade: a *Antoloxía consultada* de Filgueira Valverde.

Agora, sen ningún tipo de pudor, botaremos man desas tres ferramentas para achegármonos á primeira poesía de X. M.ª Álvarez Blázquez e fixármonos nalgunhas cuestións ecdóticas⁴ e temáticas. Procuraremos levar, pois, “ao campo da creación artística un pouco do paciente espírito arqueolóxico” defendido polo noso autor (X. M.ª Álvarez Blázquez, 1951: 114).

2. A ANTOLOXÍA CONSULTADA DE XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE

En 1935 o Seminario de Estudos Galegos encargoulle a Xosé Filgueira Valverde unha antoloxía, en varios volumes, de toda a poesía galega para honrar, dous anos despois, o centenario do nacemento de Rosalía de Castro. Filgueira Valverde decidiu empezar polo antepenúltimo e polo penúltimo dos volumes, aqueles referidos aos poetas do grupo “Nós” e á nova xeración. Para iso púxose en contacto cunha gran parte dos poetas (galegos ou non, pero escritores na nosa lingua) do interior e do exterior (Madrid, Buenos Aires...) e achegoulles un “inquerito” que debían contestar. Esta enquisa é sumamente importante para a literatura e para a lingüística galegas dado que os poetas debían responder as seguintes cuestións:

BIOGRAFÍA DO POETA

Ascendencia.

Lugar de nacemento. Lugares de residencia. Lugares preferidos.

Estudos. Traballos.

A vida familiar. A profesión. A loita pol-a vida.

As aspiracións i-o estilo de vida.

FORMACIÓN

A vida i-a formación.

Leituras.

Preferencias artísticas e literarias, no galego e no universal.

OBRA

Épocas da propia obra.
O publicado i-o inédito.
Proieitos.
Xeito de traballo.

POÉTICA

O poeta i-a súa obra.
Doutrina e técnica.
Roteiros da nova poesía.
Criterio sobor da poesía galega.

LENGUAXE

Rexión da nosa terra onde se afincan os seus modos de expresión.
Preferencias na dialectoloxía galega e criterio ortográfico.

BIBLIOGRAFÍA

Relación, cuidadosamente pormenorizada, de impresos. Facendo constar as distintas edicións, lugar, editorial e ano; número de páxinas, formato, ilustracións, xustificación da tirada, etc.
Relación de inéditos con noticia do seu contido.

A ESCOLMA

Que poetas da súa xeración pensa que deben figurar na antoloxía.
Perto de cales quixera ser situado.
Qué poemas da propia obra quixera que se incluisen: orde de preferencia o correccións.
Qué poemas desexaría escriuír.

A *Antoloxía consultada* de X. Filgueira Valverde, recentemente editada, reproduce as respostas de 32 poetas, entre elas a de Xosé María Álvarez Blázquez⁵. Como explica Xesús Alonso Montero (2008: 42-43), autor do estudo preliminar:

Non están, na presente *Antoloxía*, todos os que eran, nin, nalgúns casos, son todos os que están. Aínda así, as 32 respostas (ás veces incompletas) achégannos un material literario non só inxente senón moi revelador para entendermos o que non poucos espíritos moi atentos afirmaban sobre a súa poesía, sobre a poesía galega en xeral, sobre os escritores que os influíron, sobre as súas lecturas, sobre os seus criterios idiomáticos e ortográficos... [...] No capítulo de textos, hai páxinas indispensables para onte e para hoxe: non só composicións inéditas senón dous poemarios inéditos (Xosé María Álvarez Blázquez, Rafael Pazos Giménez).

3. AS RESPÓSTAS DE XOSÉ M.ª ÁLVAREZ BLÁZQUEZ Á ANTOLOXÍA CONSULTADA

Das respostas de Xosé María Álvarez Blázquez ao “inquerito” de Filgueira Valverde destacáronse, no dicionario de autores do estudo preliminar, unha serie de datos ofrecidos polo tudense:

—“Un tío materno, Alfonso, morto xa, tamén poeta”⁶ e que habería que engadir ao repertorio familiar antologado por Xavier Rodríguez Baixeras en *Escolma de familia* (2000).

—Lector de “enchentas de versos malos na miña nenés” e escritor de poesía dende moi novo “aos 10 anos”. Aínda que esa é a idade que repite nunha entrevista posterior⁷, hoxe sabemos que o seu primeiro poema, “Queixas”, foi escrito con doce anos.

—Influencia da nai cubana: “deume un pouco da melanconía das Antillas e moito do seu amor á poesía”. Idea compartida polo irmán Emilio⁸: “Era nosa nai, Dona María Blázquez, chamada tamén Dona María Limeses, que amaba a poesía e trouxo versos aprendidos cando moi neniña chegou desde a súa Cuba natal.” (E. Álvarez Blázquez, 2007: 376).

Ademais destes apuntamentos biográficos, Xosé María Álvarez Blázquez envíalle a Filgueira Valverde dous inéditos: un seu e outro dun crego do século XVIII.

—De Xosé María Álvarez Blázquez é o libríño inédito *Arco da vella* (*Poemas 1932-1934*). Algúns textos, como aclara o autor, xa foran publicados na prensa (*Cristal*, *El Pueblo Gallego* e *Progreso*), outros, como veremos, aparecerán con variantes en *Poemas de ti e de min*. Os menos permanecerán inéditos.

—A maneira de “Apéndice” Xosé M.ª Álvarez Blázquez engade unha doazón para o tomo relativo á decadencia e rexurdimento que Filgueira debía preparar: o poema “Bailador que andas bailando” de Xosé Benito Vázquez, crego do século XVIII de Maceira (Covelo). Aínda que Xosé M.ª lle redacta a Filgueira Valverde unha serie de consideracións sobre este crego poeta, o autor que nos convoca non chegará a incluílo na súa *Escolma de poesía galega. Do século XIV ó XIX* editada por Galaxia en 1959.

Engadiremos máis adiante algúns comentarios sobre as respostas relativas á súa poética, pero antes imos deternos no poemario enviado.

4. ARCO DA VELLA: POEMARIO INÉDITO E VARIANTES VOLUNTARIAS ÉDITAS

Xosé M.ª Álvarez Blázquez envioulle a Filgueira Valverde un poemario titulado *Arco da vella* que inclúe textos escritos entre 1932 e 1934. *Arco da vella* é interesante para o estudoso da evolución poética do autor homenaxeado: por unha banda contén poemas descoñecidos e, por outra, poemas coñecidos pero modificados polo escritor ao incluílos nun libro posterior (*Poemas de ti e de min*, 1949).

A información nova que achega *Arco da vella* é de maior importancia se comparamos o seu contido co ofrecido nas publicacións ás que nos referimos ao comezo da nosa exposición: a *Poesía galega completa* editada por X. Rodríguez Baixeras (2007) e o facsímile do caderno número 8 de *Poesías “Iris”* editado pola Universidade da Coruña (2008). Con todos estes elementos poderemos aproximarnos á maneira de escribir de Xosé M.ª Álvarez Blázquez, descubriremos criterios lingüísticos, solucións estilísticas e opcións ortográficas manexadas e preferidas.

Sobre a maneira de escribir de Xosé María Álvarez Blázquez temos noticias a través dos seus fillos Celso e Xosé María. Celso Álvarez Cáccamo transmitiulle a Martinho

Montero Santalha (2007: 39) que Álvarez Blázquez escribía a lapis e despois copiaba a versión final nuns cadernos de poesía. Xosé M.ª Álvarez Cáccamo (2008: 124) aclarou a propósito deses “cadernos numerados e titulados onde foi copiando os seus poemas desde o 1/12/1927, con doce anos de idade, até abril de 1941”:

É unha colección de volumes traballados ao xeito de publicación periódica, con cubertas de moi enfatizada tipografía maiúscula e distribuída en series de distintos títulos: “Abril”, “Iris”, “Yo, arquero” e “Arco y flecha”. Dunha selección de poemas dos tres primeiros cadernos, os titulados “Abril”, procede o libro homónimo⁹. De letra máis coidadosa e clara son as páxinas dun álbum manuscrito nomeado “Arco da vella”. Poemas 1932-34”, dedicado “a D. Gerardo Álvarez Limeses, meu tío e meu mestre.”¹⁰ O contido deste caderno de edición manual resulta dunha coidadosa selección dos poemas galegos espallados nas libretas da serie “Iris”, talvez aquel proxecto de libro evocado con irremediábel nostalgia en carta desde Coreses dirixida a Xoán Vidal (...) e que, co tempo, algún engadido e novo labor de peneira, chegou a ser *Poemas de ti e de min*.

Para comprobar este labor de peneira imos empregar os materiais sinalados: a *Obra galega completa*, o facsímile do caderno número 8 de *Poesías “Iris”* e o poemario *Arco da vella* remitido a Filgueira Valverde. Resulta do maior interese observar como se porteñen os poemas e constatar como Xosé M.ª Álvarez Blázquez se irá desfecendo dalgúns rexistros presentes na época ata achar un de seu: o rexistro do “amadismo” ou amadocarballismo (a paisaxe que está fóra, contemplada), daralle paso a unha voz propia (a paisaxe que está dentro, vivida)¹¹.

Velaquí unha listaxe dos poemas de *Arco da vella* (columna central) e as súas filiacións anteriores e posteriores:

	Arco da vella (1935)	
<i>Poesías</i> , n.º 8 <i>Iris</i> >	Limiar	> <i>Poemas de ti e de min</i> (PTM)
	Arco da vella	> <i>Obra galega completa</i> (OGC) “Evocazóns”
	A fonte	
	Foguets	> PTM
	Ofrenda	> OGC
<i>P G</i> ¹² > O río	> PTM	
Pranto	> PTM	
<i>P G</i> ¹³ “ <i>Cabuxa</i> ”	> Arela	> PTM
	Síntese	> OGC “A final” ¹⁴
	Cantiga dos montes e penedos	
<i>Iris</i> > <i>P G</i> ¹⁵	> Emigrantes	
	Do alén	
	Veira mar	
	Perguice	> OGC
<i>Cristal</i> ¹⁶	> O merlo poeta	> PTM
	Fuxida	
<i>Cristal</i> ¹⁷	> Inmensidá	> OGC
<i>P G</i> ¹⁸ “ <i>Ensiña</i> ”	> Meu faro	
<i>Iris</i> >	Ceo de vran	> PTM
	Hourizontes	
<i>Progreso</i> ¹⁹ >	Sant-Yago	> OGC “Sant-Yago de Compostela”
<i>Cristal</i> ²⁰ >	Romanzo do afiador	> PTM

<i>Iris</i> >	Rifa	
<i>Iris</i> >	Romanzo da choiva suicida	> PTM
	Romanzo do noso amor	
<i>Iris</i> >	Gando	> PTM

Como podemos comprobar, dos 26 poemas de *Arco da vella*, 8 textos nunca aparecerán en libro nin foran publicados na prensa (por tanto o autor decidiu prescindir deles)²¹, os 18 restantes, ou ben apareceron en vida do autor (10 no libro *Poemas de ti e de min* e/ou nas publicacións periódicas *Cristal*, *El Pueblo Gallego* e *Progreso*), ou ben postumamente na edición publicada por X. Rodríguez Baixeras a finais de 2007.

A comparación entre os poemas autógrafos que Xosé María Álvarez Blázquez escribe no caderno número 8 da serie *Iris*, traslada a *Arco da vella* e, ao final, publica en *Poemas de ti e de min* é especialmente reveladora. Se cotexamos cada unha destas versións poderemos apreciar os elementos que o poeta decidiu omitir, cambiar, alterar...

Mentres uns poemas sofren cambios serios (“Ceo de vran”, “Limiar”, “Romance da choiva suicida”, “Gando”, “Foguetes”), outros padecerán mínimas modificacións (“Inmensidá”, “Arco da vella”, “Ofrenda”, “Sant-Yago”, “Perguice”, “Emigrantes”, “Rifa”, “O río”, “Pranto”, “O merlo poeta”, “Romanzo do Afiador”, “Síntese”, “Arela”, “Meu faro”)²². Como mostra reproducimos as versións dun poema, “Ceo de vran”, que experimentou importantes alteracións. Se estas foron insignificantes nas primeiras redaccións:

CEO DE VRAN

(*Poesías “Iris” n.º 8*)

Oxe está a cantar o ceo
unha outa cantiga de festa estelar.
Tal coma as estrelas eu teño un anceo,
mais elas afofan meu déble cantar.

(Por detrás das nubens foise a tola lua
car as estreliñas cantan millor que ela;
foi deitar un pranto de pouca fertua
e de cada bágoa xurdiu unha estrela).

As estrelas rien e cantan e choran
con risos e prantos e cántigas bélas.
E na sua outura, benzoadas iñoran
que eu i-o meu namoro imos ser estrelas.

Deus diante
(Pontevedra, 29/4/1934)

(*Arco vella*, 1935)

Hoxe **anda** a cantar o ceo
unha outa cantiga de festa estelar.
Tal coma as estrelas eu teño un anceo,
mais elas afofan meu déble cantar.

(Por detrás das nubéns foise a tola lua
car as estreliñas cantan millor que ela;
foi deitar un pranto de pouca fertua
e de cada bágoa xurdíu unha estrela).

As estrelas rien e cantan e choran
con risos e prantos e cantigas belas.
E na sua outura, benzoadas iñoran
que eu i-o meu namoro imos sere estrelas.

Deus diante

Constatamos que as alteracións serán considerables cando ese mesmo texto se insira en *Poemas de ti e de min* pois advírtese que toda unha estrofa será suprimida²³:

(*Poemas de ti e de min*, 1949)

Oxe está a cantar o ceo
unha manseliña cantiga estelar.

Atal que as estrelas eu teño un anceo,
mais elas afofan meu feble cantar.

Con bágoas de lus, as estrelas choran.
Non sei se son prantos ou cantigas belas-
Só sei que na outura, esgrevias, iñoran
que eu i-o meu namoro imos ser estrelas.
Deus diante

Outra mostra ofrécenola o poema “Gando”. Repárese, por exemplo, no termo escollido para animalizar os ollos²⁴ ou nos cambios que lle afectan á primeira estrofa da terceira parte na versión publicada en *Poemas de ti e de min* (columna dereita). Pola contra, as diferenzas entre as versións do caderno número 8 de “Iris” (columna esquerda) e de *Arco da vella* (columna central) non son tan notables.

(Poesías n.º 8 “Iris”)	GANDO (Arco da vella, 1935)	(PTM, 1949)
I		
Sobor do mar os meus ollos coma gando n-un herbal; os meus ~~terneiriños~~ -vacuriños mansos Sobor da i-auga a pastar.	terneiriños do mar	<u>Riba</u> do mar, os meus ollos coma gando n-un herbal os meus <u>vacuriños</u> mansos <u>riba</u> da i-auga a pastar.
Detrás dos ollos, a i-alma ~~Foise~~ lancei, para os recordar; e retorto i-esticado o curazón, de adibal.	terneiriños a i-alma	<u>Após</u> dos ollos a i-alma <u>lancéi</u> , para os recadar, e, retorto <u>pol-a anguria</u> , o <u>corazón</u> , de adibal.
(O mar móstrase tan calmo na morna e lene serán, que o ceu ~~achou outro ceu~~ topou espello na i-auga queda do mar.)	donda achou...	O mar <u>ten un tal calmuzo</u> <u>na silandeira</u> serán, que o ceo <u>atopou</u> espello na <u>xerfa</u> queda do mar.
II		
Os meus terneiriños mansos atópanse fartos xa, e a i-alma e o curazón turrán d-iles, pra voltar	d-eles	Os meus <u>vacuriños</u> mansos atópanse fartos xa, e o <u>corazón mail-a i-alma</u> turrán d-eles, pra voltar.
Teiman... E chegan os teus na morna e lene serán: ai, Deus!, catro terneiriños enredáronse a brincar.	serán.	Teiman... E chegan teus <u>ollos</u> <u>triscando pol-a</u> serán! Ai, <u>Dios!</u> , catro <u>vacuriños</u> <u>enredados</u> a brincar!
Ai, Deus!, qué pouco doado é na azul inmensidá faguer ángulo de olladas. Ai, Deus!, ancorei no mar...		Ai, <u>Dios!</u> <u>¿se o mar é tan longo,</u> <u>por qué n-esa inmensidá</u> <u>fóronse a enredar meus ollos?</u> Ai, <u>Dios!</u> Ancorei no mar..
III		
Os meus terneiriños mansos atoparon outro herbal: os meus terneiriños mansos no mar dos teus a pastar	herbal, e agora andan, boligantes	Os meus <u>vacuriños</u> mansos <u>xa non queren</u> outro herbal <u>e andan, os meus vacuriños!</u> , no mar dos teus a pastar.

Detrás dos meus terneiriños
a i-alma pra os recadar,
e retorto i-esticado
o curazón, de adibal

Ai, Deus!, os meus terneiriños
doentes de señardá...
Tui, 28/9/1934

Após dos meus vacuriños
a i-alma, pra os recadar,
e, retorto pol-a anguria,
o corazón, de adibal.

Ai, Dios!, os meus vacuriños
doentes de señardá...

Estas variantes poden darnos idea de como Xosé María Álvarez Blázquez corruxía e refacía os poemas nun labor intenso ata que foron mudando signos de puntuación, títulos, palabras... Cremos que a análise das alteracións merece un estudo máis completo que nesta colaboración non podemos abordar.

5. DA PAISAXE QUE ESTÁ FÓRA...

Trala breve análise ecdótica do poemario *Arco da vella*, retomamos as respostas de X. M.ª Álvarez Blázquez a Filgueira Valverde para a *Antoloxía consultada*.

—No apartado “poética” Álvarez Blázquez avoga por unha volta aos “Canzoeiros”, cantigas, cantares de amigo e de amor e inclínase por popularizar os clásicos (como el mesmo practicou ao traducir, no caderno número 8 de *Iris*, fragmentos de Victor Hugo, Virxilio e Catulo).

—No apartado do inquérito titulado “escolma”, Álvarez Blázquez volve referirse á necesidade de popularizar a poesía e a preferencia pola súa obra que se achega aos “Canzoeiros”.

A pesar destas declaracións a Filgueira Valverde, non se recoñece no poemario *Arco da vella* (1932-1934) excesiva proximidade aos “canzoeiros”²⁵ e si parece que Xosé M.ª Álvarez Blázquez participa do “amadismo” ou hilozoísmo no que se inscriben outros poetas da *Antoloxía consultada*. En efecto, o “amadismo” é manifesto nos seguintes poetas²⁶:

- Augusto Casas que “quixera ser situado dempois de Amado Carballo”.
- Antón Zapata que se declara engaiolado polos “camiños xogorales do sinxel Amado Carballo”.
- Avelino Gómez Ledo cuxas preferencias son “Curros e Rosalía, Cabanillas e Amado”.
- Ramón Otero Pedrayo que escolle “Pondal. Amado”.
- Evaristo Correa Calderón que quere lembrar a “Viqueira, Amado Carballo, Manuel Antonio”.
- Xosé Lois Parente que declara:

Gusto de Charriño, Rosalía, Curros, Pondal, Cabanillas, Otero, Risco, Amado Carballo [...] Da miña xerazón estimo a Amado Carballo, Manoel Antonio, Carballo Calero, Anxel Sevillano, Florencio Delgado Gurriarán, Manoel L. Acuña, Augusto e Álvaro Casas, Xosé Velo.

- Florencio Delgado Gurriarán que sinala como “preferencias literarias e artísticas: no galego e na poesía Rosalía de Castro, Noriega Varela e Amado Carballo e Bouza Brey” e quere ser situado “quizais no grupo de Amado Carballo, Acuña, [...] Carballo Calero”.
- Ánxel Sevillano que coincide en que “millor me atoparía preto de Amado Carballo, [...] Bouza Brey e A. Iglesia Alvariño”.
- Manuel Casado Nieto que exemplifica como “preferencias literarias Curros e Pondal, [...] Amado Carballo, Blanco Amor, Manuel Antonio, Noriega Varela, Augusto Mª Casas, Xulio Sigüenza, Amado Carballo diante de todos”.

Fronte aos autores citados, Xosé María Álvarez Blázquez non menciona na súa poética enviada a Filgueira Valverde a Luís Amado Carballo²⁷. Con todo, apréciase certo paralelo na percepción da lúa entre dous poetas da *Antoloxía consultada*, un declaradamente amadista (A. Casas)²⁸ e outro non (X. M.ª Álvarez Blázquez):

ROMANCE DA LUA (A. Casas)

Co arume da noite, a lúa,
-tola, roxa, malfadada-
depinicaba saudades
nos eidos da miña alma.

Como unha vaca bermella
-as cornas tiña de prata-
pol-os ceos, ledamente,
o seu ollar paseiaba.
Lonxe as estrelas soaban,
campás d’outas espadaiñas;
o chifro do vento erguía
un cheiro d’herba mollada;
o galanteio da serra
espenuxaba as suas falas,
i-o pecoreiro das somas
entre as cornas lle chantaba
un auturuxo afiado
na punta da sua aguillada.

A lúa -toliña, tola-
estrelas depinicaba.
A sua pel era bermella
i-as suas cornas eran brancas.
A voz da noite se ouvía:
“Ey, vaca, ey... Ey, Fidalga!”
I-ela com ’unha siñora,
pol-a azul se paseiaba;
riba da testa, a follaxe
de milleiros de alboradas;
encol dos seus ollos lenes
a leda noite arumada
de húmida herba ulindo
ao corazón dos alálas. (...)

ARELA (X. M.ª Álvarez Blázquez)

Na noite sen paxariños
saíu a cabuxa lua
a choutar pol-os camiños
tola e nua.

Curazón da noite, alento
que ten anceios, arelas.
Os cornos trucando ao vento
i-atrás un rabo de estrelas.

Vai pol-o ceo infinito
a cabuxa do luar
presenza do inconquerido
coma Colón pol-o mar...

Se en *Arco da vella* estamos diante dunha poesía entre a tradición²⁹ e a vangarda máis ou menos hilozoísta, a pesar de que Xosé María Álvarez Blázquez non mencione a Luís

Amado Carballo na poética enviada a Filgueira Valverde, no seguinte libro (*Poemas de ti e de min*) percíbese un achegamento á poética da repetición dos cancioneros e mais unha certa apertura temática. Concordamos en que “o que sobre todo hai é unha tendencia popularista que a miúdo se fai puramente popular, e que ás veces parece tomar algún matiz das cantigas de amigo, é dicir, do máis “popularista” que os cancioneros conteñen.” (Cabana, 2008: 67)

Aínda que na súa primeira poesía haxa influencias poéticas presentes daquela (en gran medida procedentes das vivencias pontevedresas)³⁰, en Xosé M.ª Álvarez Blázquez percíbese, dende o comezo, unha sensibilidade propia que se irá ampliando nas obras posteriores. Referímonos á súa faceta humorística (“Rifa”, *Arco da vella*) e irónica (“Fuxida”, *Arco da vella*), á solidariedade (“Inmensidá”, “Emigrantes”, *Arco da vella*) e á paisaxe da infancia en Baión (“Notas”, *Poemas de ti e de min*).

6. ...Á PAISAXE QUE ESTÁ DENTRO³¹

Os seguintes libros de Xosé M.ª Álvarez Blázquez (*Roseira do teu mencer*, *Cancioeiro de Monfero* e *Canle segredo*) convérteno nunha voz propia e única dentro da literatura galega. A súa é unha poesía, como lle escribía o propio Xosé M.^a a Francisco Fernández del Riego³², “por enriba de todo, honrada, palabra moi comprometida porque honrado é o sinxelo, o auténtico, o puro. Queda fóra, pois, o retórico, o enchido, o torto”. De aí que estes poemarios non sigan ningunha escola máis cá propia “honradez” do creador.

A natureza que estaba fóra do poeta nos seus primeiros escritos está xa dentro en *Canle segredo* (1976). As imaxes non son simples xogos poéticos de escola e, tralas expresións poéticas, desvélese a Poesía³³, a paisaxe exterior convértese en “mundo vivido”.

Para cantarlle á terra Álvarez Blázquez precisa unha linguaxe nova: a de Baión, a da infancia como tempo dese espazo primixenio. Esa é a que mellor lle acae para botar a cantar, a linguaxe do “ledo marmurar” das “voces soterrañas da ialma”. Por iso a poesía de Xosé María Álvarez Blázquez só pode ser “honrada”, poesía que xorde despois de ter “o peito en pedra viva”.

¿Cómo che vou cantar, terra da ialma,
se non é coa lembranza do máis puro,
co inxel descubrimento da túa entrana,
na nosa mútua primixenidade?
¿Cómo te loubaréi, senón lembrándote? (“Pedra viva”)

Se Álvarez Blázquez non fose un poeta quedaría condenado a ignorar a riqueza do seu mundo infantil (Rof Carballo, 1990: 42) e sería incapaz de nomear esta terra³⁴ convertida en parte del:

A terra estaba virxe e nós, os nenos,
 lle íamos pondo nomes, a brincare.
 A cousa máis cativa tiña un nome
 na nosa fantasía (...)
 Nomes ledos,
 nomes de cousas que non tiñan nome. (...)
 Inda agora eu son dono vinculeiro
 do meu carballo torto,
 aló na carballeira de Sovilas
 e dunha pena chaira,
 que soaba a tesouros escondidos,
 a soño tolo de rapaz sin sono
 cando o meu corazón petaba nela... (“Descoberta da terra”)

Será o silencio da natureza o que lle permita presentir o silencio primixenio, aquel que existía antes da palabra:

Sin verbas, pois agora
 abundan os falares entre nós:
 agora, que xa temos
 apreixados os marmurios silandeiros
 dos regos cando bican petiscando
 as herbas do camiño;
 agora, que xa somos
 a armunía fadal dun soio anceio;
 agora, que no sangue nos boliga
 o sangue que nos demos ti e máis eu;
 agora, miña dona,
 sin verbas heiche de falar. Sin verbas...

E direiche en segredo
 un poema sin voz.
 Ise poema noso, pechado coma un soño,
 que ven connosco arreo
 máis aló do non ser. (“Sin voz”)

Na paisaxe interior de Xosé M.ª Álvarez Blázquez tamén hai espazo para o amor –esa “cruz de dous”–, para o compromiso cos dominados (“II^a visión”, “O encoro”, “Ise neno da rúa”). Será o “mundo vivido” o que lle permita recuperar a linguaxe das clases subalternas como a de Pepa de Cascallar:

Pepa de Cascallar, eu ben quixera
 agora que xa estás –cinza na cinza–
 a descansar pra sempre, dar ao mundo
 razón cabal de ti.
 Lle falaría
 daquelas duras mans, rexas gadoupas
 pra termar do legón e da manceira
 mans de escrava da terra,
 non afeitas a máis regalo e mimo
 que o dos ubres da vaca... Eu loubaría

aquiles pés ispidos, mouros, fortes,
coma poutas de boi, que agatuñaban
polos montes atal que dous teixugos.
¡Teus pés de ferro, ai Pepa!

E logo, si tivese a gracia que me falla,
eu faría un retrato verdadeiro
da túa face –¡que che estou lembrando
ao craro sol do meu ollar de neno!– [...]

Pepa de Cascallar, eu ben quixera
pagarche, ao cabo de tan longo tempo,
o falar cantareiro que aínda sinto
cando, ás veces, a vida se me fende,
sin eu pensalo, por mitá do peito! (“Elexía a unha muller do campo”)

7. REMATE

Somos conscientes de que a paisaxe interior de Xosé María Álvarez Blázquez non se esgota nesta breve aproximación, nela hai algo máis

Familia, amor, tristura, morte violenta, nostalxia, arelada liberdade, humildade, curiosidade, humor, sabeduría, deporte erudito, capacidade de precipitar todo isto en textos poéticos. Velaquí o modelo humano, o estilo de vida (...) que se transparenta no estilo literario de Álvarez Blázquez (...) tal modelo ten sido un modelo de existencia axustado a regras “subersivas” por canto non era o modelo dominante, non o proposto polo poder nos días de Xosé María. Neste caso, pois logo, o estilo literario vén sendo o vehículo dun estilo de vida resistente e diverso. (Méndez Ferrín, 2007: 364)

Aproveitamos, pois, para reiterar a necesidade de restaurar a voz Xosé María Álvarez Blázquez na literatura galega e na castelá e recuperar máis aspectos da súa obra: as colaboracións na prensa, tanto en prosa como en verso³⁵, as obras de teatro... Parécenos que as futuras descubertas permitirán conformar unha imaxe moito máis ampla do autor de *Sonetos del alba insomne*.

BIBLIOGRAFÍA

- Acuña, Ana (2005): “Voz e memoria: a correspondencia entre Xoán Vidal Martínez e Xosé Mª Álvarez Blázquez (I)”, *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 8, pp. 19-31.
- Acuña, Ana (2008): *Diccionario Xosé María Álvarez Blázquez*. Santa Comba: tresCtres
- Alonso Montero, Xesús (2008): “Estudo preliminar”, in Xosé F. Filgueira Valverde: *Os poetas galegos (1936). Antoloxía consultada*. Pontevedra: Museo de Pontevedra / Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, pp. 13-43.
- Álvarez Blázquez, Emilio (2007): “Epílogo de familia, máis un verso”, in X. Mª Álvarez Blázquez, *Poesía galega completa*. Vigo: Xerais, pp. 373-380 (1^a ed. 1987).

- Álvarez Blázquez, Xosé María (1951): “O vencillo espritoal dos fisterres atlánticos”, in *Presencia de Curros e Dª Emilia*. Vigo: Galaxia, pp. 112-118.
- Álvarez Blázquez, Xosé María (2008): *Poesías (“Iris”)*, n.º 8. A Coruña: Universidade da Coruña.
- Álvarez Cáccamo, Alfonso (2008): *Xosé María Álvarez Blázquez. Unha fotobiografía*. Vigo: Xerais.
- Álvarez Cáccamo, Xosé María (2008): *Tempo do pai*. Vigo: Galaxia.
- Bernárdez, Carlos L. (2008): “Notas para unha biografía. Creación e compromiso ético”, *Grial. Cadernos letras galegas*, pp. 9-20.
- Cabana, Darío Xohán (2008): “A poesía galega de Xosé María Álvarez Blázquez”, *Grial. Cadernos letras galegas*, pp. 61-73.
- Fernández del Riego, Francisco (1955): *Escolma da poesía galega IV*. Vigo: Galaxia.
- Filgueira Valverde, Xosé Fernando (2008): *Os poetas galegos (1936)*. *Antoloxía consultada*, ed. Ana Acuña e Xesús Alonso Montero, Pontevedra: Museo de Pontevedra / Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales.
- Gondar Portasany, Marcial (2008): “A hermenéutica cultural como ferramenta para a fraseoloxía. O caso dos “dicta” populares sobre o paseo e a paisaxe”, *Cadernos de fraseoloxía* 10, pp. 129-161.
- González Pérez, Clodio (2007): *Xosé María Álvarez Blázquez 1915-1985*. Noia: Toxosoutos.
- Heidegger, Martín (1990): *Arte y poesía*. México: Fondo de cultura económica (1ª ed. 1958).
- Ledo, Margarita (1980): “Xosé María Álvarez Blázquez”, *A Nosa Terra* 93, 8-14 de febreiro, pp. 7-8.
- López, A. R. (2001): “Bouza Brey, a resistencia pasiva”, *O Correo Galego, revista das letras* 359, 29 de marzo, pp. 1-25.
- Méndez Ferrín, Xosé Luís (2007): “Con Xosé María”, in *X. Mª Álvarez Blázquez, Poesía galega completa*. Vigo: Xerais, pp. 361-365 (1ª ed. 1987).
- Montero Santalha, José Martinho (2007): “Dois poemas inéditos de José María Álvarez Blázquez”, *Agália* 91/92, pp. 39-42.
- Nogueira Pereira, María Xesús (2008): “Branca cantiga de pedras. Achegamento á poesía de Xosé María Álvarez Blázquez”, in *Xosé María Álvarez Blázquez*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, pp. 83-104.
- Rodríguez Baixeras, Xavier (2000): “Limiar”, in *Escolma de familia. Cen anos de poesía*. Vigo: Xerais.
- Rodríguez Baixeras, Xavier (ed.) (2007): *Xosé María Álvarez Blázquez Poesía galega completa*. Vigo: Xerais.
- Rof Carballo, J. (1990): *Entre el silencio y la palabra*, Madrid: Espasa Calpe.
- Xestoso, Manuel (2008): “Xosé Mª Álvarez Blázquez, reconstrutor dun país en anacos”, *A Nosa Terra*, 1 de maio, p. 24.

NOTAS

- Trátase do terceiro verso do poemas “Notas” (*Poemas de ti e de min*): “Ímonos ao campo ver / se dependemos pra sempre / a cencia de frolecer”. Nel tamén reparou M.ª X. Nogueira (2008: 89) antes de incluílo nunha colaboración en *El Progreso*, 17/5/2008, p. 14.
- Léase, neste sentido, a correspondencia mantida con Fermín Bouza Brei e con Francisco Fernández del Riego. Fermín Bouza Brei, nunha carta do 12/11/1950, preguntáballe ao amigo Xosé María Álvarez Blázquez: “Denantes de cousa algunha quero saber en que quedou o asunto do teu emprego. Pra un home como ti non pode constituir unha anguria; mais de momento leva consigo un grande incomodo e perxucio” (López, 2001: 7).
- No sucesivo aludiremos a esta publicación dunha forma abreviada: *Antoloxía consultada*.
- É este o aspecto que no noso anterior traballo quedaba máis desdubxado pois daquela só coñeciamos un poema da serie “Iris” publicado no número 91/92 da revista *Agália*.
- Un adianto da representación de Xosé M.ª Álvarez Blázquez na *Antoloxía consultada* de Filgueira Valverde ofreceuno Clodio González Pérez (2007).

- 6 Segundo nos contou Alfonso Álvarez Cáccamo, a quen lle agradecemos a información, este tío materno residía en Cuba e alí chegara a ser cardeal.
- 7 *Destino*, 25/8/1945.
- 8 Emilio Álvarez Blázquez dedicarlle á nai *O tempo desancorado. Poemas para María Blázquez* (1988).
- 9 *Abril*, Pontevedra, 1932.
- 10 Debe corresponderse co enviado a Filgueira Valverde para a súa *Antoloxía consultada*, se ben Xosé M.ª Álvarez Blázquez optou por omitir a dedicatoria.
- 11 No noso estudo anterior (Acuña, 2008: 61), despois de comparar as diferenzas entre un poema publicado na prensa e o mesmo enviado a Filgueira Valverde, sinaláramos a desaparición da figura de Cristovo Colón, o primeiro emigrante, na versión final publicada no libro *Poemas de ti e de min*.
- 12 *El Pueblo Gallego*, 31/12/1933.
- 13 *El Pueblo Gallego*, 31/12/1933.
- 14 Tamén se reproduciu no número 91/92 da revista *Agália* (2007).
- 15 *El Pueblo Gallego*, 9/6/1934.
- 16 *Cristal*, núm. 2, agosto 1932.
- 17 *Cristal*, núm. 8, febreiro 1933.
- 18 *El Pueblo Gallego*, 31/12/1933.
- 19 *Progreso*, 25/7/1933.
- 20 *Cristal*, núm. 10, maio-xuño, 1933.
- 21 Resaltamos os títulos destes textos cunha cor máis escura.
- 22 Repárese en que algúns destes poemas de *Arco da vella* sofren un cambio total de título. Isto ocorre con “Arela” (antes titulado “Cabuxa”), “Meu faro” (titulado previamente “Ensiña”) e “Síntese” (que nalgún outro caderno da serie “Iris” se titulou “A final”, tal e como se recolle na *Obra galega completa* e mais no número 91/92 da revista *Agália*).
- 23 A estrofa suprimida contén motivos moi semellantes aos do poema que reproducimos máis adiante (“Arela”). Será que Álvarez Blázquez foxe dun amadismo excesivo despois de *Arco da vella*?
- 24 Coincidimos con Xavier Rodríguez Baixeras (2007: 94) cando explica “que a palabra *vacuriños* está usada impropriamente co significado de becerros, pois o *bacoriño* é un porco novíño ou leitón.”
- 25 É posible que, como apunta Darío Xohán Cabana (2008: 67), “non se propuxese «imitar» os trobadores, senón simplemente axudarse bebendo no espírito dos que máis «populares» lle parecían [...] Porque naquel intre a teima do noso poeta era «popularizar a poesía»”.
- 26 Curiosamente, moitos destes poetas “amadistas” presentes na *Antoloxía consultada* maniféstanse tamén admirados polos cancioneiros. É o que ocorre con A. Gómez Ledo, J. Crecente Vega, E. Correa Calderón, X. L. Parente, A. Sevillano e A. Casas, entre outros.
- 27 Álvarez Blázquez confesará a súa devoción por Amado Carballo no epistolario mantido co seu amigo Xoán Vidal Martínez (Acuña, 2005: 30).
- 28 E que mesmo desexa liberarse dese exceso.
- 29 Pénsese na influencia de Lorca en textos como “Romance do afiadador”.
- 30 Na poética enviada vinte anos despois a Francisco Fernández del Riego (1955: 287), Xosé María Álvarez Blázquez menciona, como do seu gusto, a poesía de Xohán Bautista Andrade.
- 31 Quizais habería que falar, seguindo a Marcial Gondar (2008: 156), de “mundo vivido” ou “territorio humanizado”. Agradecemos a Xesús Ferro Ruibal esta referencia.
- 32 Poética atribuída inicialmente a Xosé María Álvarez Blázquez (Carpeta 104/2 do Arquivo Fernández del Riego, Biblioteca Penzol). Despois de cotexar coa *Escolma* publicada en 1955 por F. Fernández del Riego, parece que esa autopoética pertencería a Emilio Álvarez Blázquez.
- 33 O dicir proxectante: o dicir do mundo e a terra (Heidegger, 1990: 113).
- 34 Recordemos que este compromiso coa terra está presente en tódalas facetas polas que se preocupou Álvarez Blázquez, “un dos intelectuais máis completos da súa xeración” (Bernárdez, 2008: 9).
- 35 Antóllasenos un poeta, aquel édito en castelán, tan dorido coma Virgilio Noíra Gil, pero non sempre debeu ser así se pensamos nas súas colaboracións en *El Soplete* (A. Álvarez Cáccamo, 2008: 20).